

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٧٢٥١٨

به نام خدا

تاثیر نظارت سازمان بهزیستی بر عملکرد NGO های معلولین
(مطالعه موردی: NGO های معلولین استان فارس)

به وسیله ی:

سید حسین علوی زاده ابرقوئی

پایان نامه

ارائه شده به معاونت تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از
فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

۱۳۸۵ / ۱۰ / ۲۱

در رشته ی:

جامعه شناسی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

دکتر علی اصغر مقدس، استادیار بخش جامعه شناسی (رئیس کمیته)

دکتر سید سعید زاهد زاهدانی، استادیار بخش جامعه شناسی

دکتر حبیب احمدی، دانشیار بخش جامعه شناسی

تیرماه ۱۳۸۴

۷۶۵۱۱

کمیته اطلاع‌رسانی آزمون علمی ارشد
توسعه مدیریت

مستند

تقدیم به :

همسر عزیزم

بخاطر صبر

محبت

و بزرگواریش

سپاسگزاری

سپاس و ستایش بی کران به پیشگاه خداوند بزرگ که توفیق انجام این کار را به من ارزانی داشت . پس از آن بر خود فرض می دارم از همه استادان ، دوستان و عزیزانم که سهم بسزایی از این پژوهش متعلق به ایشان است تقدیر و قدر دانی نمایم. از زحمات استادان گرانقدر ، آقایان دکتر مقدیس ، دکتر زاهد ، دکتر احمدی و دکتر سوخکیان در امر راهنمایی و مشاوره این رساله بی نهایت سپاسگزارم . همچنین از راهنمایی ، مساعدت و همراهی دوستان ارزشمندم آقایان کاظمی ، بوستانی ، طبیب ، هوشمند ، امینی ، دهقان ، امیری ، بهمنی ، و سرکار خانم مختاری بسیار ممنونم و خود را مدیون زحمات ایشان می دانم. لازم می دانم از کلیه عزیزان و دوستانی که در امر جمع آوری اطلاعات و تکمیل پرسشنامه ها محقق را یاری نمودند ، بویژه آقایان عرب ، ولی و خانمها محمدی ، رهنما ، ملیح پور ، توکلی ، علیشاهی ، سبزه علی ، بیات پور تقدیر و تشکر نمایم. در نهایت احترام و امتنان خود را به حضور اعضای خانواده ام بخصوص همسر و فرزند عزیزم تقدیم می دارم که همواره با صبر ، شکیبایی و متانت ، مشوق و همراه من در امر تحصیل بوده اند. برای همه این عزیزان از درگاه خداوند سلامت ، توفیق و سعادت آرزو دارم.

چکیده

تاثیر نظارت سازمان بهزیستی بر عملکرد NGO های معلولین (مطالعه موردی: NGO های معلولین استان فارس)

به وسیله‌ی:

سید حسین علوی زاده ابرقوئی

هدف از انجام این مطالعه بررسی تاثیرات کنترل سازمان بهزیستی بر عملکرد NGO های معلولین در استان فارس بوده است. ۱۰٪ جمعیت ایران را معلولین تشکیل می دهند و از این تعداد، ۷٪ دارای معلولیت های شدید هستند. در ۱۰ سال گذشته شاهد روند رو به تزاید تاسیس سازمانهای غیر دولتی معلولین در ایران بوده ایم، به طوری که تعداد این سازمانها در یک سال گذشته یعنی از زمان آغاز این مطالعه تا کنون تقریبا دو برابر شده اند. این در حالی است که با توجه به قرار داشتن ایران در مرحله گذار توسعه، شاهد چالشها و مسائل بسیار در رابطه میان سازمانهای دولتی و NGO ها هستیم. برخی از این چالشها و مسائل موجب ضعف عملکرد NGO های معلولین که برای توانمند سازی معلولین تشکیل می شوند، شده اند. بنا بر این به نظر رسید بخشی از این ضعف مربوط به کنترل سازمان بهزیستی که مهمترین سازمان دولتی مرتبط با امور معلولین است، باشد. متاسفانه در بخش مطالعات پیشین هیچ پژوهشی در خصوص NGO های معلولین در ایران صورت نگرفته است. بنا بر این بیشتر از تحقیقات توانبخشی مانند کار کمالی و صالحپور وادیب سرشکی استفاده شد. در بخش مطالعات خارجی تحقیقات مفید بسیاری در خصوص NGO های معلولین انجام گرفته است که در بعضی از آنها مانند تحقیقات اسکاپ وضعیت NGO های معلولین ایران نیز بررسی شده است. پژوهش کاتسویی نیز به دلیل مشابهت زمینه تحقیق یعنی NGO های معلولین کشورهای آسیای میانه با ایران مورد استفاده قرار گرفت. در چهار چوب نظری این مطالعه از نظریات نیکولاس لومان (نظامهای اجتماعی)، نظریه (حوزه عمومی) یورگن هابرماس، و نظریه (وابستگی NGO های معلولین) هیسائو کاتسویی، استفاده شده است. بر اساس نظریه لومان نظامهای سازمانی (سازمان بهزیستی) از طریق بسط ساختارها و اعمال مقررات خود در نظامهای کنش متقابل (NGO های معلولین)، منافع خود را تعقیب می نمایند. و از این طریق

عملکرد آنها را تحت تاثیر قرار می دهند. هابرماس نیز حوزه عمومی (مانند NGOها) را تحت تاثیر و نفوذ تبلیغات و اعمال کنترل سازمانهای دولتی می داند. کاتسویی معتقد است در کشورهای آسیای میانه به دلیل سنت باز مانده از شوروی معلولین و NGOهای آنها عادت به دریافت کمکهای دولتی داشته، جریان اطلاعات در این کشورها از بالا یعنی سازمانهای دولتی به سوی NGOها است. همچنین به دلیل کنترل سازمانهای دولتی بر آنها عملکرد بسیار محدودی دارند. بنا بر این سه شاخص اصلی برای متغیر مستقل (کنترل سازمان بهزیستی): بسط ساختارها و برنامه ها، تامین منابع مورد نیاز NGOها، و اعمال قوانین، انتخاب شد و سه شاخص اصلی برای متغیر وابسته (عملکرد NGOهای معلولین): فعالیتهای، استراتژیها و سیاستها، مشخص گردید. فرضیات تحقیق مبنی بر امکان وجود رابطه میان هر یک از سه متغیر اصلی مستقل با سه متغیر وابسته ساخته شد. جامعه آماری تحقیق ۲۴۰ تن از مدیران کلیه NGOهای معلولین استان فارس و بازرسان آنها (۴۰ NGO)، و تمامی مدیران و کارشناسان سازمان بهزیستی مرتبط با این NGOها در استان فارس بوده است که به دلیل کوچک بودن جامعه آماری نمونه گیری صورت نگرفت. برای گردآوری داده ها از پرسشنامه مورد تایید اساتید بخش جامعه شناسی دانشگاه شیراز استفاده شد. آماره های توصیفی جداول فراوانی و آماره های استنباطی مجذور خی و رگرسیون و آنووا و غیره برای تحلیل داده ها به کار گرفته شد. اطلاعات پژوهش حاضر فرضیه های اول تا سوم یعنی فرض رابطه میان کنترل سازمان بهزیستی و فعالیتهای NGOهای معلولین را اثبات نمود. یعنی هر چه کنترل بهزیستی بیشتر شود فعالیتهای NGOها ضعیفتر می شود. این سه متغیر مستقل ۲۳٪ از واریانس عملکرد NGOهای معلولین را پیشبینی و تبیین می نمایند. شش فرضیه بعد که مبنی بر امکان رابطه میان سه متغیر مستقل فوق بر متغیرهای وابسته استراتژی و سیاستهای NGOهای معلولین بودند، رد شدند. یعنی کنترل سازمان بهزیستی با استراتژیها و سیاستهای NGOهای معلولین رابطه معنیداری ندارند (و یا این رابطه نا پیدا است). از آنجا که پاسخگویان در پاسخ به سنجه های مربوط به این متغیرها بیشتر اهداف و آرمانهای NGOهای خود (مندرج در اساسنامه های آنها) را مطرح می ساخته اند، و با توجه به تایید تاثیر بازدارنده متغیرهای کنترل سازمان بهزیستی بر عملکرد عینی آنها، می توان گفت میان متغیر مستقل (کنترل سازمان بهزیستی) و متغیر وابسته (عملکرد NGOهای معلولین) رابطه منفی وجود دارد. یعنی هر چه کنترل سازمان بهزیستی بیشتر باشد، عملکرد NGOهای معلولین ضعیفتر می شود. بنا بر نتایج این مطالعه پیشنهاد می شود سازمان بهزیستی در رابطه با NGOهای معلولین بیشتر نقش آموزش مدیران، تامین بستر اجتماعی و فرهنگی مناسب، حمایت و توانمند سازی، حساسی و ارزیابی عملکرد آنها را عهده دار شود.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول : کلیات تحقیق
۲	۱-۱- مقدمه
۱۵	۲-۱- مسئله تحقیق
۱۹	۳-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۲۲	۴-۱- اهداف تحقیق
۲۶	فصل دوم : پیشینه تحقیق
۲۷	۱-۲- مروری بر مطالعات داخلی و خارجی
۲۹	۲-۲- مطالعات داخلی
۴۶	۳-۲- مطالعات خارجی
۵۶	۴-۲- نقد و ارزیابی مطالعات پیشین
۶۴	فصل سوم : مبانی نظری تحقیق
۶۵	۱-۳- نظریه نظامهای اجتماعی
۷۰	۲-۳- نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس
۷۲	۳-۳- نظریات هیاستوکات سویی
۷۳	۴-۳- نظریات سازمان ملل
۷۴	۵-۳- نظریات صراحی و قاسمی
۷۴	۶-۳- نظریات باقر نمازی
۷۵	۷-۳- نظریات بختیار نژاد
۷۵	۸-۳- نظریات رزاقی

۷۷	۹-۳- نظریات چهارچوب نظری تحقیق
۷۹	۱۰-۳- متغیر های تحقیق
۷۹	۱-۱۰-۳- متغیر مستقل
۸۱	۲-۱۰-۳- متغیر وابسته
۸۳	۱۱-۳- مدل علی تحقیق
۸۴	۱۲-۳- فرضیه های تحقیق بر اساس مسئله تحقیق

۸۶ فصل چهارم: چهار چوب روش تحقیق

۸۷	۱-۴- روش تحقیق
۸۸	۲-۴- جامعه آماری تحقیق
۸۹	۳-۴- نمونه تحقیق
۹۰	۴-۴- وسایل جمع آوری داده ها
۹۲	۵-۴- اعتبار و پایایی تحقیق
۹۳	۶-۴- سطح معناداری
۹۳	۷-۴- روش تجزیه و تحلیل داده ها
۹۴	۱-۷-۴- آزمون F (تحلیل واریانس)
۹۴	۲-۷-۴- ضریب همبستگی پیرسون
۹۵	۳-۷-۴- ضریب مجذور خی
۹۵	۴-۷-۴- رگرسیون

۹۷ فصل پنجم: تجزیه و تحلیل داده ها

۹۸	۱-۵- آمار توصیفی
۹۹	۱-۱-۵- توزیع پاسخگویان بر حسب سن آنها
۱۰۰	۲-۱-۵- توزیع پاسخگویان بر حسب جنس آنها
۱۰۱	۳-۱-۵- توزیع پاسخگویان بر حسب وضعیت تاهل
۱۰۱	۴-۱-۵- توزیع پاسخگویان بر حسب وضعیت تحصیلی آنها
۱۰۲	۵-۱-۵- توزیع پاسخگویان بر حسب سمت سازمانی آنها
۱۰۳	۶-۱-۵- توزیع پاسخگویان بر حسب سابق کار آنها
۱۰۴	۷-۱-۵- توزیع پاسخگویان بر حسب نوع سازمان آنها
۱۰۵	۸-۱-۵- توزیع پاسخگویان بر حسب نوع انجمن آنها

۱۰۶	۵-۱-۹- توزیع پاسخگویان بر حسب سابقه انجمن آنها
۱۰۷	۵-۱-۱۰- توزیع پاسخگویان بر حسب وضعیت معلولیت آنها
۱۰۸	۵-۲- آمار استنباطی
۱۰۸	۵-۲-۱- فرضیه ۱
۱۰۹	۵-۲-۲- فرضیه ۲
۱۰۹	۵-۲-۳- فرضیه ۳
۱۱۰	۵-۲-۴- فرضیه ۴
۱۱۱	۵-۲-۵- فرضیه ۵
۱۱۲	۵-۲-۶- فرضیه ۶
۱۱۲	۵-۲-۷- فرضیه ۷
۱۱۳	۵-۲-۸- فرضیه ۸
۱۱۴	۵-۲-۹- فرضیه ۹
۱۱۵	۵-۲-۱۰- فرضیه ۱۰
۱۱۶	۵-۲-۱۱- فرضیه ۱۱
۱۱۷	۵-۲-۱۲- فرضیه ۱۲
۱۱۸	۵-۲-۱۳- فرضیه ۱۳
۱۱۹	۵-۲-۱۴- فرضیه ۱۴
۱۲۰	۵-۲-۱۵- فرضیه ۱۵
۱۲۱	۵-۲-۱۶- فرضیه ۱۶
۱۲۲	۵-۲-۱۷- فرضیه ۱۷

فصل ششم : نتیجه گیری

۱۲۴	
۱۲۵	۶-۱- مقدمه
۱۲۸	۶-۲- بحث و نتیجه گیری
۱۳۳	۶-۳- پیوند های نظریه و تجربه
۱۳۶	۶-۴- محدودیتها و مشکلات تحقیق
۱۳۸	۶-۵- پیشنهاد های تحقیق

پیوست

فهرست منابع

چکیده انگلیسی (Abstract)

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۹۹	جدول ۱
۱۰۰	جدول ۲
۱۰۱	جدول ۳
۱۰۱	جدول ۴
۱۰۲	جدول ۵
۱۰۳	جدول ۶
۱۰۴	جدول ۷
۱۰۵	جدول ۸
۱۰۶	جدول ۹
۱۰۷	جدول ۱۰
۱۰۸	جدول ۱۱
۱۰۹	جدول ۱۲
۱۰۹	جدول ۱۳
۱۱۰	جدول ۱۴
۱۱۱	جدول ۱۵
۱۱۲	جدول ۱۶
۱۱۲	جدول ۱۷
۱۱۳	جدول ۱۸
۱۱۵	جدول ۱۹
۱۱۶	جدول ۲۰
۱۱۷	جدول ۲۱
۱۱۸	جدول ۲۲
۱۱۹	جدول ۲۳
۱۲۰	جدول ۲۴
۱۲۱	جدول ۲۵

فصل اول

کلیات

۱- کلیات

۱-۱- مقدمه

قرن بیستم میلادی همچنان که در زمینه های علم و تکنولوژی، سیاست، اقتصاد و فرهنگ شاهد پیدایش و گسترش پدیده های نوین بود در عرصه ی اجتماعی نیز پدیده های بسیار از جمله جامعه ی مدنی (Civic Society) را شاهد بوده است. جامعه مدنی، جامعه ای است متشکل از گروه های اداری، داوطلبانه، مستقل و خودگردان که باهدف، پیشبرد منافع، علائق و سلیقه های افراد عضو تشکیل می شوند. این گروه ها می توانند شکل صنف، اتحادیه، انجمن یا سازمان غیر دولتی (NGO) داشته باشند. تشکلهای جامعه ی مدنی براساس نوعی توافق و قرارداد میان اعضاء شکل می گیرند و چیزی بیرون از آن قرارداد بر آن حاکم نیست و متناسب با اهداف اجتماعی به فعالیت می پردازند. (اختری، ۱۳۸۱: ۱۱).

جامعه مدنی به طور کلی به جامعه ای اشاره دارد که تمامی آحاد ملت و گروه ها و اقشار اجتماع در فعالیتهای مختلف جامعه مشارکت پویا و ارادی داشته باشند. در جامعه ی مدنی امور مربوط به حوزه های مختلف اقتصاد، آموزش، دین، بهداشت و... از سوی یک گروه خاص حاکم یا دولت وابسته به آن اداره نمیشود بلکه این امور توسط گروه هایی که در آنها ذی نفع یا علاقه مند هستند سازماندهی و اداره میشوند. از این رو در جامعه ی

مدنی رکن اساسی مشارکت همگان یعنی تمام کسانی که در محدوده‌ی مرزهای ملی - اجتماعی خاصی قرار میگیرند در امور مربوطه است. برای تحقق این امر یعنی مشارکت در سازماندهی و مدیریت و اجرای فعالیتهای مختلف جامعه، قالبها یا نظامهای خاصی طراحی و تمهید شده اند تا این مشارکت را به گونه ای مؤثر محقق سازند؛ یکی از این نظامها سازمانهای غیردولتی (NGO) می باشد.

((در چند دهه گذشته مشارکت بخش سازمان های غیر دولتی در عرصه های مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی رشد فزاینده ای یافته است. در جهان سیاست سازمان های غیر دولتی توانسته اند نقش مهمی در تحقق جامعه مدنی ایفا کنند. در عرصه های اجتماعی و اقتصادی فارغ بودن سازمانهای غیر دولتی از بروکراسی پیچیده بخش دولتی و منفعت طلبی بخش خصوصی این امکان را فراهم ساخته تا در زمینه هایی چون جنگل داری، محیط زیست، مبارزه با فقر و گرسنگی، افزایش آگاهی های عمومی، رفاه و بهداشت جامعه و خانواده و غیره موفق تر از بخش های دولتی و خصوصی عمل کند، همچنین در کشور های در حال توسعه نقش سازمان های غیر دولتی، در اجرای برنامه های توسعه مشارکتی و جلب کمک های اعطاء کننده بین المللی، کمک های مالی اهمیت خاصی به آنها بخشیده است)) (محمدی، ۱۳۸۳: ۱).

سازمانهای غیر دولتی (Non Governmental Organizations) سازمانهایی هستند که گروه های اجتماعی با منافع، نیازها و اهداف مشترک به طور ارادی و بدون هر گونه وابستگی به دولت در تشکیل و اداره، تاسیس شده و با مدیریتی که منتخب اعضای گروه میباشد هدایت میشوند. بنابراین ارادی بودن عضویت و تشکیل، غیر دولتی بودن و انتخابی بودن مدیران عناصر اصلی NGO ها هستند. تجربه نشان میدهد که این گونه سازمانها به دلیل آنکه زمینه ی فعالیت آزاد و دلخواه را برای افرادی که از لحاظ اجتماعی

و فرهنگی همگن هستند فراهم آورده و این امکان را مهیا میسازد تا آنها بر سرنوشت خود مسلط بوده و آن را خود تعیین کرده و بهبود بخشند، تأثیرات مثبتی بر کنشها و روابط اجتماعی گذاشته و درجه ی بالایی از بازدهی و توسعه ی اجتماعی را موجب گردیده اند. (برنامه های توسعه ملی و محلی (توسعه از بالا) بدون مشارکت مردمی (توسعه از پایین) موفقیت آمیز نخواهد شد. تجارب جهانی نشان می دهد که سازمان های غیر دولتی نقش مهمی در بسیج افشار مختلف بویژه سطوح پایین و متوسط جامعه ایفا می کند. این رو در سالهای اخیر پدیده سازمانهای غیر دولتی و نقشی که در توسعه مشارکتی ایفا میکند با آب و تاب بیشتری در محافل برنامه ریزی و دانشگاهی کشور ما مطرح شده است (محمدی، ۱۳۸۳: ۱).

این سازمانها و اعضا و مدیران آنها به دلیل آنکه منافع و اهداف مشترک خود را به طور مستقیم دنبال میکنند ضمن برخوردار شدن از دانش و تجربه ی قابل توجه در بخش مدیریت و اجرای پروژه های مختلف و کسب بصیرت در امور مربوط به خود و همگنان تأثیر به سزایی بر کارکرد کل نظام اجتماعی و جامعه به طور کل دارند. توسعه و پیشرفتهایی که در کشورهای مختلف به واسطه ی فعالیت سازمانهای غیر دولتی روی داده است از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است. در حال حاضر یعنی در ابتدای قرن بیست و یکم میلادی این سازمانها بسیار توسعه یافته و تعداد بسیار از آنها در کشورهای مختلف در زمینه های متفاوت بر سیاستها و عملکرد دولتها نظارت و تأثیر بسیار دارند به گونه ای که در موارد فراوان شاهد تغییر تصمیمات و سیاستهای دولتها در نتیجه ی فعالیت و نفوذ سازمانهای غیر دولتی هستیم. با رشد صنعت و ایجاد تحولات گسترده در جوامع غربی، این انجمن ها نیز متحول شده و نقش مهمی در گسترش حوزه عمومی و اثر گذاری بر سیاست های اقتصادی و دولتی در سطح ملی و منطقه ای ایفا کرده اند. انجمن های داوطلبانه و

سازمانهای غیر دولتی در کشور های در حال توسعه نقش فعالی در گسترش جامعه مدنی، مشارکت سیاسی و نیز توسعه انسانی دارد. امروزه محافل بین المللی و علمی یکی از ابزار ها و نیز اهداف توسعه انسانی را گسترش حوزه عمومی می دانند، و سازمان های داوطلبانه یکی از اجزای اصلی این حوزه می باشند. (سرایبی و قاسمی، ۱۳۸۱: ۲۷-۲۸).

بعضی از این سازمانهای غیر دولتی که ((International non Governmental Organizations)) سازمان غیر دولتی بین المللی خوانده می شوند در امور مربوط به حوزه های فرا ملیتی فعالیت داشته و پروژه های بزرگی را در سطح جهانی سازماندهی و اجرا میکنند. انجمن های داوطلبانه موسساتی هستند که گروهی از اشخاص آن را سازمان دهی می کنند و در جهت علایق اعضاء شکل میگیرند، عضویت در آنها داوطلبانه و مستقل از دولت است، و دارای اشکال انتفاعی و هم غیر انتفاعی هستند. این انجمن ها از قدیم در ایران و جهان وجود داشته اند. به دنبال صنعتی شدن و ایجاد تحولات اجتماعی طی قرون اخیر در جهان، این انجمن ها از نظر ساختاری و کارکردی تغییرات اساسی یافته اند. ویژگی و کارکرد این انجمن ها در رشته های مختلف علمی بررسی شده است. در مباحث جامعه شناسی سازمان ها از این انجمن ها زیر عنوان نوع سوم سازمان یاد میشود که انعطاف پذیری و نیز کار آیی و بازدهی بالایی دارند و پیچیده ترین نوع سازمان هستند. مشارکت، راهبرد اصلی در انجمن های داوطلبانه است، این مؤسسات نسبت به دو نوع سازمان دیگر - سازمان بوروکراتیک و بنگاه های اقتصادی- تفاوت های اساسی از لحاظ منشا ایجاد، کنترل سازمانی، محیط سازمانی، عضویت و ... دارند. این سازمان هادر مقابل بوروکراسی قرار دارند. در جامعه شناسی سیاسی، انجمن های داوطلبانه جرئی از نیروهای اجتماعی هستند که حد واسط بین حوزه اقتصادی و سیاسی بوده و بخش اصلی حوزه عمومی را میسازند. این سازمان ها ابزار های اعمال نظر و اثر گذاری مردم، بر دو